

כצוואת שכיב מרע. אני חש חובה לגמול ליעקב ז"ל חסד אחרון ולהוציא לאור את הכרך השלישי של פירושו. יהא זה תשלום החוב שאני חב לו על התורה שלמדתי מפיו, ועל ההדרכה והידידות שזכיתי להן בשנים הרבות שישבנו יחד במערכת האנציקלופדיה המקראית.

בהכנת הספר לדפוס דבקתי במה שכתב יעקב ולא סרתי מדבריו ומדרכו. במקום שצריך היה לבדוק ולפתור בעיות שהשאיר בצריך עיון. התאמצתי שלא לסטות משיטתו ומדרכו. לא התפתיתי לפרש כפי שנראה לי — אלא כפי שסברתי שנראה היה לו. בהרבה מקומות אני חלוק עליו — אבל אין זה פירושי אלא פירושו של יעקב ליכט ז"ל. גם התאמצנו שלא לשנות מסגנונו המיוחד, וצמצמנו לעקירת שיבושים שהשתרבו לכתב-היד, שעוד היה חסר שיפוץ. שיטתו של המחבר בפירוש רשומה ברברי המבוא שלו לכרך הראשון (עמ' ה-ז).

דרכנו בהכנת הספר דומה לדרך שבה פעלנו בכרך השני. אלא שהפעם הייתי חייב ליטול על עצמי אחריות לפתור בעיות שהתעוררו במהלך העריכה, תוך התכוונות מתמדת לרדת לסוף דעתו של המחבר ולדבוק בשיטתו. לא בכל מקום הצלחתי להחליק חיספוסים ולענות על דברים שנראו לי קשים. הקורא שיחוש במקומות כאלה ידע שקצרה ידי לתקן, או שלא העזתי להתערב יתר על המידה במלאכת המחבר שאיננו.

ליכט השאיר אחריו ביבליוגרפיה. תוספת ששובצה לתוך הביבליוגרפיה הכללית כפי שנדפסה בסוף הכרך השני. הביבליוגרפיה לפי סעיפים היא לפי מה שהשאיר אחריו המחבר. השלמתי את הטעון השלמה אבל לא מילאתי אחריו.

ליכט לא כתב מבוא כללי לספר במדבר, ולפי הלוך רוחו, דברים שהשמיע ודברים שכתב בראש הכרך הראשון (עמ' ה), לא חשב שיש לכתוב מבוא כללי ברוח המבואות הרגילים. הוא הסתפק במבואות לפרשיות. אבל נדמה לי שלו זכה להשלים את פירושו היה מקדים לספר מעין מבוא, או מוסיף לו אחרית דבר על התלקטות הפרשיות לספר, ברוח מה שכתב במאמרו החשוב 'חוק הגזל בשבועה והנלמד ממנו בעניין עריכת התורה' (עיונים במקרא, ספר זכרון ליהושע מאיר גריניץ [ערך ב' אופנהיימר], תל-אביב תשמ"ב, עמ' 197-203). מאמר המלמד על משנתו של ליכט בעניין זה.

אני שב ומבקש את הקורא והלומד בספר לזכור שהמחבר לא זכה לעבור עליו בקולמוס אחרון. אני עצמי השתדלתי — אבל לא תמיד עלו הדברים בידי, ולא תמיד נטלתי לעצמי חירות לשנות ולתקן, שמא אקלקל.

שמואל אחיטוב

אוניברסיטת כן-גוריון בנגב

תוכן העניינים

ה	פתח דבר
ט	רשימת הקיצורים
יא	סימנים וקיצורים
יג	השיטה הנקוטה במדור גירסות ותרגומים
1	מבוא לחטיבה השלישית (פרקים כב2–לו)
	§ 127 תוכן החטיבה, הסיפורים – § 128 תוכן החטיבה, ההכנות – § 129 העריכה ובעיוהיה – § 130 מעט על המחקר בחטיבה השלישית.
4	פרשת בלעם (פרקים כב2–כד)
	§ 131 תוכן הפרשה ומקצת בעיותיה – § 132 הקושיות העיקריות המתעוררות בפרשה ויישובן – § 133 משמע הפרשה – § 134 מבנה הסיפור ומגמתו – § 135 עור על חזרות – § 136 המשלים – § 137 זמן חיבור המשלים – § 138 דמותו של בלעם – § 139 רקע דמותו של בלעם – § 140 סקירת המחקר על חיבורה של פרשת בלעם.
17	במדבר כב2–כד: הכתוב ופירושו
42	מעשה פינחס (פרק כה)
	§ 141 תוכן הסיפור ומגמתו – § 142 הקושיות המתעוררות בפרשה והדבר הלמד מהן – § 143 קנאת פינחס – § 144 סקירת המחקר.
48	במדבר כה: הכתוב ופירושו
53	המפקד בערבות מואב (פרק כה ² –כו)
	§ 145 תוכן הפרשה ומגמתה – § 146 מבנה הפרשה במפורט – § 147 המספרים – § 148 שיטת החלוקה – § 149 סקירת המחקר במפקד של ערבות מואב.
57	במדבר כה ² –כו: הכתוב ופירושו
66	המעשה בבנות צלפחד (כז–כז)
	§ 150 ירושת בנות צלפחד – § 151 בנות צלפחד בחרסי שומרון וסקירת המחקר.
69	במדבר כז–כז: הכתוב ופירושו
72	מינוי יהושוע (כז–כז)
	§ 152 מגמת הפרשה, אורים ותומים – § 153 מבנה הפרשה – § 154 סקירת המחקר.
77	במדבר כז–כז: הכתוב ופירושו
80	לוח התמידים והמוספים (פרקים כח–כט)
	§ 155 מקום פרשתנו במערכת חוקי הקרבנות – § 156 תוכן פרשתנו – § 157 השערה בדבר התפתחות הקרבן בישראל – § 158 תמידים ומוספים בימי בית-שני.
86	במדבר פרקים כח–כט: הכתוב ופירושו

השיטה הנהוגה במדור גירסות ותרגומים

תקוותי שגם מי שאינו רגיל בתחום של נוסחי המקרא ותרגומיו יעיין מדי פעם במדור זה, ומשום כך אסביר כאן את הכל ברחל בתך הקטנה. הנחתי על שולחני עותק אחד מכל אלה: (1) החומש השומרוני; (2) מהדורה של נוסח המסורה שרשומות בה הגירסות החריגות שנמצאו בכתבי היד של ימי הביניים; (3) תרגום השבעים ליוונית; (4) התרגום ללטינית המכונה וולגטה; (5) התרגום לסורית המכונה פשיטתא (סורית היא ניב ארמי ששימש שפת־ספרות לנוצרים בארצות המזרח הקרוב ועדיין משמש שפת פולחן בכנסיות אחדות); (6) תרגום אונקלוס; (7) תרגום יונתן. שבעה אלה הם 'העדים' (בעגה המקצועית) שנוקתי להם. בדקתי לגבי כל פסוק וכל תיבה אם יש הבדל בין נוסח המסורה, ובין אחד העדים שמניתי ורשמתי את כל ההבדלים שמצאתי, חרץ מסוגי הבדל מסוימים, כפי שאפרט. כדי שהרישום יהיה קצר וברור קבעתי סמל ("סיגלום") לכל עד, כדלקמן:

מ נוסח המסורה

כ גרסות חריגות של נוסח המסורה

ש הנוסח השומרוני

ע תרגום השבעים

ו הוולגטה (תרגום ללטינית)

פ הפשיטתא (תרגום לסורית)

ת"א תרגום אונקלוס

ת"י תרגום יונתן

ת תרגום אונקלוס ותרגום יונתן במקום שהם זהים

אופן הרישום רומז לאבחנה המקובלת בין שני סוגים של הבדלים שבין נוסח המסורה ובין שאר העדים. סוג ההבדלים הראשון הם השינויים שבנוסח העברי; כלומר, ההבדלים של שכ לעומת מ, וכן מה שנמצא באחד התרגומים העתיקים (עופת) ומתפרש כמעיד על גירסה שונה מן מ שהיתה בנוסח העברי שהשתמש בו המתרגם. סוג ההבדלים השני נובע ממלאכתו של המתרגם. המתרגמים סוטים מדי

פעם מן הדבקות היתרה בנוסח העברי ומדלגים על תיבה או מוסיפים משהו להבהרת העניין, או אף משנים במקצת את משמע הכתוב כדי לסלק ממנו קושי גדול או קטן. הדברים מאלפים משום שהם חושפים בעיות פרשניות ופתרונותיהן. במקרים רבים אמנם אי אפשר להבחין בבהירות בין גירסה אמיתית ובין שינוי הבא מחמת תרגום. אף על פי כן רצוי שהבוזק יכריע לכאן או לכאן, ולא יעשה את הספק תירוץ לרפיון חשיבה; ואין זה פגם כל עוד ברור כי ההכרעה לא סילקה את הספק. כאמור אני מבחין בין שני הסוגים באופן הרישום שנקטתי בו. חילופי גירסה אני רושם כך:

לו יהיון לו יהיה ש | (במ' 10)

כלומר, במקום התיבה "יהיו" בנוסח המסורה מצאתי "יהיה" בנוסח השומרונים. את התיבה "לו" העתקתי כדי שתמצא את השינוי בקלות. הקו האנכי שבסוף מפריד בין תופעה זו והתופעה הרשומה אחריה. עוד דוגמה:

אל בני ישראלן אל בני ישראל לאמר שעפ | (שם 6)

כלומר, הנוסח השומרונים ותרגום השבעים והפשיטתא מוסיפים "לאמר" אחרי "ישראל" של נוסח המסורה. כאשר תיבה של נוסח המסורה נעדרת באחד העדים אני רושם לפעמים "לית" אחרי הסוגר המרובע (האריח), ובדרך כלל אני מוסר את קבוצת המלים הנדונה כפי שהיא בשתי הגירסות, עם התיבה היתרה כמובאה מתוך מ ובלעדיה אחרי האריח. ואלה הסימנים של חילוף גירסה: אחר המובאה מתוך מ בא האריח ([), סמלי העדים באים בסוף הרישום, איני משתמש במרכאות. את השינויים הבאים מחמת תרגום אני רושם כך:

מים קדשים: ע' מים טהורים חיים; ת"א "מי כיוור"; ת"י "מיין קדישין מן כיורא" | (שם 17)

כלומר, המונח "מים קדושים" שבמקור העברי אינו ברור די צרכו, ולפיכך מציעים השבעים פירוש: צריך שהמים יהיו טהורים וגם 'חיים', לקוחים ממעיין נובע (כנראה). תרגום אונקלוס מציע את הפירוש שקבעו חז"ל לבעיה, אולי מתוך שיקולים הלכתיים. תרגום יונתן מצרף את הפירוש הזה אל תרגום מילולי. עוד דוגמה:

בקרקה המשכן: פ' "בשיפולי מדבחה" | (שם)

כלומר, לפי תחושתו של בעל הפשיטתא אין הציון "קרקע המשכן" מבואר די צרכו, אדם יכול לשאול מאיזה מקום במשכן, במשכן ממש או בחצר, והיכן בחצר? והוא פותר: דווקא מן הקרקע סמוך למזבח. כאשר משהו מנוסח המסורה נעדר מאחד העדים, ונראה לי שהתופעה היא בגדר שינוי מחמת תרגום, אני רושם "לא מסר" אחר סמל התרגום. ואלה הסימנים של שינוי מחמת צורך התרגום: אחר המובאה מתוך מ בא סימן של נקודתיים (:), סמל העד בא מייד אחר הנקודתיים, מה שצוטט מן העד מסומן במרכאות. ציטטות מתוך עו מתורגמות לעברית ומסומנות במרכאות פשוטות (' '); ציטטות מתוך פת באות כלשונון (בתעתיק מאותיות סוריות לעבריות במקרה